

Negacija

Anarhistička solidarnost i antiratne aktivnosti u Hrvatskoj

(osobno prisjećanje)

Anarhistička solidarnost i antiratne aktivnosti u Hrvatskoj
(osobno prisjećanje)
2015

Tekst je objavljen u prvom broju Antipolitike,
<https://antipolitika.noblogs.org>

negacija.anarhija.net

2015

Za početak, par važnih napomena: ovo što pišem je moj osobni stav i sjećanje, što zapravo samo znači da sam u vrijeme događaja o kojima govorim živio u Hrvatskoj. Sve što pišem je moj stav, a ukoliko je riječ o citatu ili drugom izvoru, to ću posebno napomenuti.

Također, važno je napomenuti da ovo nije povijesni tekst. Objektivna povijest, kako nam to obično prezentiraju, ne postoji. Ovo je samo osobni pregled aktivnosti i događaja koji su organizirani protiv rata, nacionalizma i militarizma kako bi se pokazala i prakticirala solidarnost sa svima koji su patili zbog rata i njegovih posljedica.

Osim toga, ovo nije analiza rata (ili ratova) u bivšoj Jugoslaviji, niti pokušaj da se otkrije zašto je do njih uopće došlo. To zapravo nikad i nije bilo pitanje – kao i svi drugi ratovi u prošlosti, i ovaj rat se vodio zbog moći, bogaćenja i kontrole nad ljudima i teritorijem, bez obzira na koju stranu u ratu gledali.

Tekst je prvo pisan na engleskom i bez ideje da ikad bude preveden. Činilo se da su ovo stvari o kojima se ponešto zna kod nas, koje su na neki način samorazumljive. Kroz par javnih razgovora na ovu temu pokazalo se da to ipak nije tako, percepcija vremena rata i onoga što se događalo je ipak bliža onome što *mainstream* servira kao “jedinu istinu” (sa svake strane svoju). Zbog toga ovaj tekst “prepisujem” na naš jezik i ostavljam pojašnjenja konteksta, baš kao da su namjenjene nekome tko nije živio ovdje. S jedne strane zato jer će ovo čitati i generacije koje tada nisu živjele, a s druge strane zato što je sjećanje varljivo i često smo skloni zaboraviti mnoge detalje, cijelu atmosferu, zapravo cijeli kontekst nekog vremena.

Zbog boljeg razumijevanja konteksta u kojem se sve ovo o čemu pišem zbiva, važno je napomenuti da u godinama i desetljećima prije rata u Jugoslaviji nije bilo anarhističkog pokreta, već svega nekoliko osoba, dok su se prve grupe počele pojavljivati krajem osamdesetih i početkom devedesetih. Tako da je vrijeme priprema za rat(ove) bilo ujedno i novi početak (nakon gotovo 60 godina) organiziranog otpora koji ima anarhistički predznak.

Ipak, antimilitaristički otpor je postojao. Već godinama je bio prisutan, od sredine sedamdesetih, a osamdesete su bile razdoblje intenzivnijih antimilitarističkih kampanja, koje su bile usmjerene protiv militarizacije društva i protivile su se obaveznom služenju vojnog roka. U to vrijeme su svi muškarci stariji od 18 godina bili obavezni odslužiti 12 mjeseci vojnog roka. Pojmovi poput “prigovora savjesti” bili su novi, barem u najširoj

Prijedlozi za čitanje:

Vesna Janković (ur): *Neispričana povijest – Antiratna kampanja 1991.-2011.*, Antiratna kampanja, Zagreb 2011.

Bojan Bilić: *Borile smo se za vazduh*, Jesenski i Turk, Zagreb 2015.

Bojan Bilić i Vesna Janković (ur): *Opiranje zlu*, Jesenski i Turk, Zagreb 2015.

javnosti i medijima. Organizirane su demonstracije, ljudi su završavali u zatvoru zbog odbijanja vojne službe, novine su zabranjivanje/napadane zbog davanja podrške uhapšenima... Po prvi put je uloga vojske javno i na vrlo širokoj osnovi stavljena u pitanje. Što je najvažnije, kritika je dolazila iz antimilitarističke i pacifističke pozicije, a ne iz nacionalističke, što je bio slučaj par godina nakon ovih događaja. Tako je “antiratni” otpor JNA, odnosno tada već JA, početkom devedestih bio usmjeravan nacionalistički “antiratni” pokret koji je s jedne strane bio protiv jedne vojske, ali je istovremeno podržavao stvaranje novih nacionalnih vojski/armija.

Naravno, taj nacionalistički “antiratni” otpor JNA u Hrvatskoj bio je čisti “performans” izmanipuliran od strane novih političkih elita, čime se stvarala atmosfera u kojoj je jedna vojska neprijateljska dok je druga “naša”. Ništa nije dalje od istine, jer vojska je uvijek državna i nikad “naša”. Sve to je započelo kao pokušaj majki da izvuku svoje sinove iz JNA u vrijeme kada se država polako raspadala. Okupile su se u inicijativi Bedem ljubavi, kada je oružje već opasno zveckalo i tijekom proljeća 1991. godine su počele izvlačiti svoju djecu iz vojske kroz ovaj autentičan društveni pokret pokrenut odozdo, od strane roditelja (uglavnom majki) i iz nužde. (Da je u početku bila riječ o pokretu koji je bio autentičan društveni pokret rekli su mi oni/e koji su tada bili uključeni u sve to i slične aktivnosti.) Međutim, ubrzo je vlast prepoznala potencijal koji taj pokret ima i kako bi ih iskoristili za svoje političke ciljeve, ponuđena im je “pomoć” u vidu prijevoza, a pomogli su im organizirati i demonstracije u Briselu. U to vrijeme su podijeljene i stotine nacionalnih zastava, čime taj pokret postaje nacionalno obojen (da ne kažem nacionalistički). Time je taj pokret, iako u startu posve iskren i autentičan, izgubio svaki potencijal da se naziva antirratnim ili antimilitarističkim.

Anarhističke i druge antirratne inicijative

U isto vrijeme, krajem proljeća 1991. godine, u Zagrebu je osnovana nova anarhistička grupa pod imenom Zagrebačka anarho-pacifistička organizacija (ZAPO), koja je organizirala prve antirratne i antimilitarističke demonstracije pred saborom u Zagrebu. To je bio posve drugačiji pristup, koji nije uključivao državne zastave (naravno!) i s jasnom porukom protiv ratne politike koja je u to vrijeme bila jasna i glasna na svim stranama. Demonstracije su organizirane u lipnju 1991. godine, svega par tjedana prije početka rata u Sloveniji i samo dva mjeseca prije početka (otvorenog) rata u Hrvatskoj (naravno, već tada su se događali manji oružani

sukobi i rat niskog inteziteta, no tu to vrijeme još nitko to nije nazivao ratom).

ZAPO su organizirali uglavnom mladi pripadnici subkultura iz Zagreba, od kojih su mnogi napustili zemlju u prvim mjesecima rata kako bi izbjegli mobilizaciju i vojnu službu, tako da je brzo nakon svog nastanka grupa svedena na svega par osoba. Ipak, to nije značilo kraj aktivnosti, već usporavanje i fokusiranje na neposredne potrebe, poput pomoći onima koji su pokušavali izbjeći mobilizaciju, na dijeljenje letaka na ulicama, te postavljanje antiratnih, antikapitalističkih i antinacionalističkih plakata. Sve to je na neki način bilo malo i simbolično, zato što je rat bio u punom jeku, veći dio zemlje je bio pod granatiranjem ili vrlo blizu linije fronte (koja je bila nejasna jer se JNA zadržala u mnogim gradovima do kraja 1991. godine), vojska je bila svugdje na ulicama, a *mainstream* mediji su pokrivali gotovo isključivo ratne teme. Atmosfera rata je bila potpuna i snažna, sveprisutna, postala je nova normalnost, kao da ništa osim rata ne postoji. Barem se tako činilo.

Ne želim pretjerano ulaziti u objašnjavanje opće atmosfere tog vremena, jer bi to uzelo previše prostora, no važno je spomenuti kakvo je to vrijeme bilo zbog boljeg shvaćanja konteksta i uvjeta pod kojima su se sve aktivnosti odvijale. Osim toga, intezitet rata nije svugdje i u svako vrijeme bio jednak, ali ta posljednja četiri mjeseca 1991. godine su bila brutalna i teška u većem dijelu zemlje. Ako ni zbog čega, onda zato što je bila riječ o posve novoj situaciji punoj stresa, straha, smrti i snažne nacionalističke propagande. Nakon nekog vremena, čak i najgori uvjeti su postajali normalizirani, ljudi se na sve priviknu: "Što drugo napraviti? Moraš nekako živjeti." Rat je postao nova stvarnost.

Početkom srpnja 1991. godine u Zagrebu je osnovana Antiratna kampanja Hrvatske, neformalna mreža različitih grupa i osoba, koja je okupljala širok raspon ljudi i grupa, anarhističkih, feminističkih, antinuklearnih i ekoloških aktivista/kinja, pacifiste/kinje, grupe za ljudska prava i druge. Mreža je stvorena u pokušaju da se povežu i ojačaju različita nastojanja usmjerena protiv normalizacije ratne logike. Iako je bilo posve jasno da živimo u ratnom stanju, bilo je važno osnovati nešto što će pomoći očuvati ideju mira, antinacionalizma i antimilitarizma živom i prisutom u javnom diskursu, kako ratna normalnost ne bi preuzela sve sfere društvenog života. To je bila simbolička razina, no nije sve ostalo na tome. Mnoge grupe i pojedinci/ke su radili na direktnoj pomoći, zaštiti i solidarnosti s ljudima koji su bili direktno pogođeni ratom, bez obzira na

napomenuti da je širina ovih nastojanja bila puno veća. Primjerice, nisam spomenuo feminističke i ženske grupe koje su radile sa ženama žrtvama rata, sa silovanim ženama, izbjeglicama... A to je samo još jedno od poglavlja ove priče koju treba ispričati (vidi prijedloge za čitanje na kraju teksta). Također, nisam spomenuo ni druge važne aspekte ove borbe, poput prvih pokušaja skvotiranja u Zagrebu i Splitu 1994. godine, dok je rat još uvijek trajao, kao niti ogromnu d.i.y. punk/hc scenu (koja je u to vrijeme bila prilično politički aktivna) i mrežu od preko 150 različitih fanzina (samo u Hrvatskoj, jer ukupan broj je na području koje je nekad obuhvaćala Jugoslavija bio puno veći) objavljivanih tijekom devedesetih. To je stvorilo medijski prostor izvan logike *mainstream* medija, ali i puno više od toga. ZAP je organizirao i seriju akcija i demonstracija protiv NATO-a početkom 2000-ih, što je bila direktna posljedica aktivnosti opisanih u ovom tekstu. Ipak, sve to bi uzelo previše prostora i vremena da se spomene na jednom mjestu. Puno je povijesti otpora.

No, kao što sam već napisao na početku, ovo nije trebao biti povijesni tekst.

Tekst ne mogu završiti sa zaključkom, već se nekoliko ključnih pitanja: što smo naučili tijekom svih ratnih godina? Što je s tim iskustvom danas? Da li je sve stvarno gotovo?

Teško je dati konačne odgovore na ova pitanja. Jasno je da ništa nije završilo, nacionalizam je još uvijek tu, samo što je ponekad malo tiši, a postaje glasniji kad god vlast treba novu diverziju, nešto što će odvratiti pažnju, stvoriti spektakl i podići razinu adrenalina kod mase koja bi se mogla pobuniti. Rat je stalna tema. Rane i strahovi su još uvijek svježi u ljudskim glavama, čak i dvadeset godina kasnije, rat za mnoge još uvijek nije završio. Za mnoge, uključujući sve moćnike, rat je sveta stvar, nešto "dobro za pamćenje" – dani "ponosa i slave".

Uostalom, to je važan temelj za sve nacionaliste u svijetu. Sve države, bez obzira kako male ili velike bile, slave svoja ratna nastojanja, pobjede i poraze, kao nešto sveto.

Nema ničeg dobrog ili svetog u ratu. Postoje samo bijeda i razaranje. To je glavna lekcija koju su neki od nas naučili. *Rat je zdravlje države*. Ništa nije točnije od ove jednostavne rečenice, koja nas stalno podsjeća na to da su jedini razlozi za rat još više moći i bogatstva.

S druge strane, jedna od važnih stvari koje smo naučili je važnost solidarnosti. Bez obzira na situaciju ili kakve direktne učinke pojedina akcija ima, solidarnost je dugoročno jedino što ostavlja trag.

Dodajmo tome patrijarhalnu kulturu, nešto mitologije o “muškarcima ratnicima” i to više-manje daje ideju kako se gledalo na (ne)sudjelovanje u ratu. “Prigovarač savjesti” je bio isto što i “dezterter”. (Ne vidim da je problem biti dezterter, jer ako ne želiš sudjelovati u ratu koji organiziraju država i kapitalisti, u tome nema ničeg lošeg, ovdje samo naglašavam radikalni militarizam društva s početka devedesetih). Čak i da je postojao zakonski način za izražavanje prigovora savjesti, to ne bi bilo presudno, jer je društveni pritisak bio jači od svakog zakona.

Samo da pojasnim na što konkretno mislim ovdje, navesti ću konkretan primjer koji sasvim dobro opisuje opću situaciju i atmosferu u društvu. Tijekom 1993. godine, Aniratna kampanja je organizirala javnu diskusiju pod nazivom “Razvaljivanje Bosne” na kojoj je rečeno kako se vodi agresivna politika prema BiH te kako svi imaju pravo odbiti sudjelovati u ratu. Zapravo, nije tu bilo toliko riječi o dezertiranju, koliko o običnom pozivu na prigovor savjesti, tako da bi se i ta vrsta poruke mogla nazvati umjerenom. Na to je reagirao Drago Krpina, tada visokopozicionirani HDZ-ov kadar, koji je rekao jednom od aktivista: “Vas, gospodine, treba mobilizirati, poslati na frontu, i prvog momenta kad okrenete leđa – pucati vam u potiljak!” Takva prijetnja, izrečena javno, sasvim dobro opisuje kontekst, pogotovo zbog činjenice da je netko iz vlasti, i to vrlo blizak vrhu vlasti, otvoreno govorio u javnosti o tome na koji način se obračunavaju s političkim neistomišljenicima i neprijateljima. Bez imalo straha, srama ili čak želje da se sakrije. Naravno, ta prijetnja, kao i mnoge druge, ne treba spominjati, nije ni najmanje zanimala državu i njene službe. Na kraju, bila je upućena u ime države.

Dodatno, uvijek je bio jak pritisak na sve ljude uključene u antiratne i antinacionalističke aktivnosti. Od javnih prijetnji do tajnog nadzora, od napada kroz *mainstream* medije do “diskretnih” prijetnji putem susjeda, obitelji te onih otvorenih i direktnih. Država uvijek tako funkcionira, samo što u ekstremnim vremenima češće primjenjuje ekstremne mjere. Ljudi, sredstva i metode uvijek su isti.

Umjesto zaključka

Ovo je samo kratak osobni osvrt i prisjećanje na neke od važnih trenutaka antimilitarističkih, antiratnih i antinacionalističkih aktivnosti tijekom devedesetih, kako bi stvorili osnovnu ideju o nekim grupama i inicijativama koje su u to vrijeme bile aktivne. Također, važno je reći da sam se fokusirao na one koje su uključivale anarhiste/kinje. Tu moram

to čije žrtve su bili ili o kome je bila riječ. Ključno je bilo ne zauzimati stranu, rat pogađa sve, na svim “stranama” i nikad se ne vodi u naše ime, uvijek je usmjeren protiv nas, kao klasičan državni i kapitalistički biznis. Govoreći o konkretnom radu u Hrvatskoj, to je bilo ključno, jer biti drugačiji, biti “ne-hrvat”, za mnoge je tada značilo stradati zbog krivog imena.

Jedan od primjera akcija solidarnosti koje su se provodile bila je pomoć ljudima koje su deložirali iz njihovih domova zato jer su bili “krivog” porijekla. Scenarij je uglavnom bio isti: pojavi se par muškaraca u kamuflažnim uniformama s papirom u ruci i kažu da im je stan dodjeljen na korištenje te da se se osobe zatečene u prostoru moraju iseliti. Ako deložacija ne bi uspjela na taj način, vratili bi se s policijom i još naoružane pomoći. U kasnijim godinama su dolazili i s “papirom” o dodjeljenom stanu, te na osnovu toga izbacivali stanare, uglavnom žene i djecu, ali i cijele obitelji. Jedini način da se ovo pokuša zaustaviti bilo je privlačenje pažnje javnosti i pokušaj da se fizički zaustave deložacije (ako se za njih uopće saznalo). U većini slučajeva to nije uspjelo zaustaviti deložaciju, a nije nedostajalo ni razbijenih glava. Na stotine ljudi je izbačeno iz njihovih stanova ili su im oduzeti dok privremeno nisu bili u njima. Unatoč ovom nasilnom oduzimanju domova, akcije solidarnosti su se nastavile, a nekoliko ljudi je uspjelo sačuvati svoje domove. S druge strane, upravo zbog akcija solidarnosti ovi su slučajevi postali i javno poznati.

Početkom 1992. godine, ZAPO je također postao dio mreže Antiratne kampanje, što je zapravo značilo da se našao na listi članica. Sve grupe unutar mreže djelovale su potpuno autonomno i organizirale svoje aktivnosti neovisno jedna o drugoj, a do koordinacije aktivnosti je dolazilo kad god je za tim bilo potrebe i/ili volje.

Od samo početka rata, jedan od glavnih poteza onih na vlasti, bila je informacijska blokada, što je značilo da nikakve vijesti s “druge strane” ne dolaze. U praksi, to je značilo da se ne objavljuju vijesti o tome što se događa u Srbiji, Krajini i kasnije Bosni i Hercegovini, kad se rat i popis “neprijatelja” proširio. Informacijska blokada je bila dio projekta demonizacije druge strane, što se postizalo neprikazivanjem i neproblematiziranjem činjenice da rat uzrokuje patnju na svim stranama sukoba, ali i to, što je možda najvažnije, da na svim stranama postoji otpor ratu. Primjerice, u Hrvatskoj nije bilo nikakvih vijesti u *mainstream* medijima o antiratnim demonstracijama ili velikom broju dezertera u Srbiji. Tako podatak o 85% onih koji se u Beogradu nisu odazvali pozivu na mobi-

lizaciju u Hrvatskoj nikad nije objavljen. Neću dalje ulaziti u detalje o antiratnim aktivnostima drugdje, o tome će bolje i informiranije pisati netko tko je upućeniji od mene i tko je sam sudjelovao u tome.

Neke od primjera tog otpora moguće je pronaći u knjigama kao što je ona Bojana Bilića *Borile smo se za vazduh – (Post)jugoslovenski antiratni aktivizam i njegovo nasleđe* (Jesenski i Turk, Zagreb, 2015), gdje govori o antiratnim demonstracijama protiv opsade Sarajeva održanim u Beogradu tijekom lipnja 1992. godine i tome kako su neki od sudionika/ica tih demonstracija kasnije preko Igmana i kroz tunel ušli u Sarajevo kako bi i direktno rekli ljudima u gradu da i “s druge strane” ima puno onih koji se protive ratnom razaranju.

Informacijska blokada nije bila bazirana samo na izostanku informacija u medijima, već je bila proširena i kroz nepostojanje telefonskih linija, interneta (tada zapravo još uvijek nije niti postojao, barem ne u obliku u kojem ga danas poznajemo), a ni pošta nije putovala direktno.

Kao odgovor na informacijsku blokadu i propagandu *mainstream* medija, nastalo je nekoliko ključnih inicijativa koje su omogućile komunikaciju. Tijekom 1993. godine, ZAPO je sudjelovao u zajedničkom projektu anarhističkih grupa i pojedinaca s područja bivše Jugoslavije na objavljivanju i distribuciji novina pod nazivom *Preko zidova nacionalizma i rata*. Novine su tiskane u Italiji (uz financijsku pomoć talijanskih anarhističkih grupa) u veljači 1994. godine u više tisuća primjeraka i distribuirane su po svim novonastalim državama. U Hrvatskoj su distribuirane na ulicama, među vojnicima na odsluženju vojnog roka i drugim javnim mjestima. Iako par tisuća novina nisu mogle puno toga promijeniti, ovaj projekt je predstavljao udarac lokalnim cenzorima i nacionalistima, ali i snažan izraz solidarnosti među ljudima koji žive na obje strane fronta i koji ne podržavaju rat i političke moćnike na bilo kojoj strani. Objavljeni tekstovi bili su izraz političkih stavova ljudi iz Srbije i Hrvatske, a bavili se se ratom, nacionalizmom i ekonomijom, no što je najvažnije, bili su plod zajedničkog nastojanja ljudi sa “zaraćenih” strana. U vrijeme kada su novine nastale, sama riječ “solidarnost” je smatrana “prljavim ostatkom komunizma”, a na akcije solidarnosti se gledalo kao na čin izdaje. Pretpostavljam da je i bila riječ o izdaji, no nema ničeg lošeg ako izdaš one na vlasti ili državu i njene institucije. Pa ipak, bez obzira što kao anarhisti mislimo o tome i izdaju države i vlasti vidimo kao nuždu, a ne problem, za veći dio društva to nije bilo tako. Tijekom rata, veći dio društva u Hrvatskoj je sebe doživljavao kao žrtve rata koji započet s “druge strane”

vrstama solidarnih projekata u zajednici koje je bilo moguće ostvariti s lokalnim stanovništvom. Ovdje treba napomenuti da je rat još uvijek trajao, a “mir” (zapravo primirje) su kontrolirale UN-ove “mirovne” snage, no život je bio daleko od “normalnog”. Na tisuće mina i neeksploziranih granata i municije je još uvijek bilo posvuda u gradu i oko njega. Također, linija fronte je još uvijek prolazila kroz grad, samo što nije bila više toliko aktivna kao na početku.

Jedan od glavnih “poslova” za većinu volontera/ki (uglavnom međunarodnih) bilo je čišćenje i priprema razrušenih kuća za obnovu. To se odvijalo u suradnji s lokalnim stanovništvom i vlasnicima kuća. Uobičajeni radni dan se sastojao od toga da grupe od 5 do 10 ljudi uklanjaju staru i spaljenu žbuku sa zidova, izbacuju smeće i spaljene stvari (na tone) iz kuća, čiste cigle, skupljaju osobne stvari (fotografije i igračke su uvijek bile grubi podsjetnik na ljude koji su tamo živjeli). I onda pauza: kava, rakija, hrana i razgovor s ljudima čija kuća se priprema za obnovu.

Fizički rad nije bio jedina važna stvar. Izrazito važna je bila interakcija s ljudima, mogućnost da pričaju o svojim problemima, strahovima i iskustvima. Vjerujem da je to možda i najvažnije. Imali su priliku razgovarati o stvarima o kojima inače ne bi mogli pričati sa svojim susjedima, dok su istovremeno bili “izloženi” ljudima koji dolaze iz posve drugačijih sredina i stvarnosti. Iz mjesta gdje rat nije jedina stvarnost. Ne treba zaboraviti ni osjećaj međunarodne solidarnosti i komunikacije koji je puno dalje od pitanja rata, nacionalizma i svakodnevnice bijede s kojom je većina ljudi u to vrijeme bila suočena.

Bila bi potreba cijela knjiga da se iznese potpunija analiza i raspravi važnost ove inicijative pa ću se ovdje zaustaviti samo na kratkom opisu.

Vratimo se malo na osobno odbijanje sudjelovanja u ratu i pitanje prigovarača savjesti. Onih koji su odbijali sudjelovati u ratu bilo je puno, ali u to vrijeme je malo tko javno izlazio sa svojim prigovorom, a bilo kakve javne rasprave o tome pitanju nije bilo. Ne samo zbog pitanja prigovora savjesti, političkog, etičkog ili vjerskog, već se nije govorilo niti o dezerterima. Jednostavno, to je bila nepostojeća tema u “javnosti” (ili kako god da nazovemo taj javni prostor komunikacije). Pa ipak, bilo je puno onih koji su pokušavali izbjeći mobilizaciju ili služenje vojnog roka (nešto nakon početka rata, jer vojnog roka na početku nije bilo neko vrijeme). Situacija u Hrvatskoj je bila specifična, društveni pritisak je bio jak, baš kao i državna propaganda, a opća atmosfera je bila da je zemlja “napadnuta i da svatko mora dati svoj doprinos ratnim nastojanjima”.

cijelom svijetu i prevođen je na mnoge jezike. Za mnoge prijevode i širinu distribucije, saznali smo tek godinama kasnije.

Cijelo to vrijeme, ljudi koji su komunicirali putem *ex-yu-a-liste* uglavnom nisu poznavali jedni druge osobno, barem ne oni koji su živjeli u zemljama koje su bile u međusobnom ratu, već su poznanstva bila ostvarena samo kroz e-mail listu. Ubrzo nakon osnivanja liste, došlo je do prvih inicijativa da se organiziraju sastanci što većeg broja ljudi, kako bi se ostvarila i bolja suradnja. Osnovna ideja je bila povezati ljude iz Hrvatske i Srbije jer se tu odvijala i najživlja komunikacija. Nakon dva manja sastanka u Mađarskoj (izbor mjesta sastanka se nametnuo položajem i činjenicom da je to bila jedina zemlja u koju su svi mogli ući bez vize) 1997. i 1998. godine, na kojima se pojavio mali broj ljudi (zbog nedostatka novca i organizacijskih problema), napokon je u svibnju 2000. godine održan prvi veći sastanak na kojem je sudjelovalo preko 100 ljudi. Ovaj put sastanak je organiziran u eko-selu Zelenkovac u Bosni i Hercegovini. Za većinu ljudi je ovo bio prvi osobni susret, iako su već godinama surađivali i komunicirali. Iako sam sastanak nije rezultirao mnogim konkretnim prijedlozima i projektima, predstavljao je važno mjesto susreta i sam po sebi je predstavljao snažnu politički izjavu. Uostalom, uzajamna solidarnost i lokalni projekti koji su se događali nastavljani su, što je najvažnije od svega.

Skočimo još jednom u prošlost i rane godine rata u Hrvatskoj, točnije u ljeto 1993. godine, kada je par lokalnih antiratnih aktivista/kinja i njihovih internacionalnih prijatelja došlo u Pakrac, tada podijeljen u dva dijela, a linija razgraničenja prolazila je kroz sam centar grada. Ti ljudi su početkom srpnja 1993. godine osnovali Volonterski projekt Pakrac. Važno je naglasiti da ovaj projekt nije bio anarhistički, ali su mnogi anarhisti i anarhistkinje sudjelovali u njemu. Prije svega, bila je riječ o mirovnom i solidarnom projektu unutar zajednice. Iza projekta je stajala Antiratna kampanja, a prvi volonteri/ke su počeli dolaziti u Pakrac već tijekom ljeta 1993. godine. Od tada pa sve do jeseni 1997. godine, kada projekt službeno prestaje i postojati, oko 400 volontera/ki je prošlo kroz Pakrac, od kojih neki samo kratkoročno (tri tjedna), a drugi dugoročno (od par mjeseci do par godina). Posebna važnost ovog projekta bila je u tome da se gomila utopijski nastrojenih mladih (i ne tako mladih) pojavila u gradu u kojem su društvene veze bile uništene, ekonomija razorena, kuće spaljene, minirane ili pogođene, a oni su odlučili raditi na stvaranju novih društvenih veza, izgradnji mira, obnovi kuća i, ukratko rečeno, na svim

i solidarnost koja dolazi s te strane ili prema toj strani nije bila opcija za većinu. Naravno, anarhisti/kinje su uvijek govorili o svim žrtvama rata, bez obzira o kome je bila riječ. To je većini društva bilo neprihvatljivo.

Ideja oko *Preko zidova nacionalizma i rata* bila je da se objavljuje povremeno, ovisno o inicijativi različitih grupa i mogućnosti da se pojedini broj financira, no nažalost, samo jedan broj je objavljen kao novine. Drugi broj je objavljen kao poseban dodatak ZAPO-vom fanzinu *Comunitas* 1995. godine. Odlučeno je da se objavi na taj način isključivo zbog toga jer nije bilo druge mogućnosti u tom trenutku, a bilo bi posve besmisleno da prikupljeni tekstovi propadnu. Naravno, učinak tog broja nije bio poput prvog.

Ipak, to nije bio kraj ideje oko *Preko zidova nacionalizma i rata*: anarhistički punk bendovi i d.i.y. (uradi sam/a) izdavačke kuće nastavile su s projektom tako što su pod istim imenom organizirali zajedničke turneje bendova iz Hrvatske i Srbije. Obje turneje su održane u Sloveniji (jedina država bivše Jugoslavije za koju nije trebala viza ili je bilo lako doći do vize). Prvu turneju su 1997. godine organizirali bendovi Bad Justice (Požega) i Totalni promašaj (Kraljevo). Već 1998. godine, turneju pod istim imenom organiziraju Radikalna promjena (Zagreb) i Unutrašnji bunt (Sombor). Obje turneje su bile politički događaji s jasnom porukom, a ne samo još jedna muzička turneja. Osim toga, pod nazivom *Preko zidova nacionalizma i rata* objavljene su dvije singlice, jedna kao zajednička bendova Bad Justice i Totalni promašaj i druga kao kompilacijska ploča bendova s područja bivše Jugoslavije u izdanju izdavačke etikete Humanita Nova.

To nije bio usamljen projekt ove vrste s d.i.y. scene. Nešto ranije, preciznije, početkom 1994. godine, par ljudi iz Pule se preko Mađarske zaputilo u Srbiju (to je tada bio jedini način za doći do Srbije jer nije bilo direktnih veza) kako bi napravili intervju s ljudima s *underground* (i ne baš vrlo *underground*) scene, što su na kraju objavili u fanzinu *Distorzija*, uz koji je dolazila i kompilacija na kazeti pod nazivom *No Border Compilation*. Iako se čini da je ovdje bila riječ o malom činu povezivanja (sub)kultura, zapravo je bila riječ o političkom činu, koji je s jedne strane razbijao komunikacijsku blokadu, a s druge strane je dodatno povezao postojeće muzičke scene.

Tijekom 1992. godine, u sklopu Antiratne kampanje, pokrenut je važan projekt pod imenom ZaMir, prvi BBS (Bulletin Board System), što iz današnje perspektive možemo nazvati jednostavnom verzijom interneta

(možda bi se to moglo i bolje definirati, no ostavimo to na ovome, ako ni zbog čega, onda zbog mog nepoznavanja tehnologije). Nekoliko doniranih računala spojenih putem modema i klasičnih telefonskih linija, postali su serveri i sredstvo komunikacije. To je bio naš uvod u svijet elektroničke pošte i komunikacije. Međutim, to nije bilo samo sredstvo povezivanja onih koji su aktivno radili na otporu ratu i nacionalizmu, već i mnogim razdvojenim prijateljima/icama i obiteljima. ZaMir se pokazao kao sjajan projekt kojeg je iniciralo i održavalo par internacionalnih i lokalnih aktivista s tehničkim znanjem, a važnost projekta se puno puta pokazala u godinama koje su dolazile.

U ovom nabrajanju aktivnosti, važno je spomenuti *Arkzin*, novine Antiratne kampanje Hrvatske, čiji prvi broj je objavljen 1991. godine kao fanzin. Već godinu dana kasnije, *Arkzin* izrasta u novine, no sa posve neuobičajenim sadržajem jer je objavljivao ono što se nije smatralo dominantnim vrijednostima u Hrvatskoj. Iako *Arkzin* nije bio anarhistička novina, bio je otvoren za anarhističke stavove i izrazito antirežimski nas trojen pa smo pronašli zajednički interes za suradnju. Važnost *Arkzina* je bila i u tome da je okupljao mnoge novinare/ke koji nisu mogli objavljivati svoje kritičke tekstove u drugim medijima ili su zbog različitih razloga izbačeni iz svojih redakcija. No, nisu klasični novinarski izvještaji bili ono što je ove novine činilo drugačijim, već činjenica da se političkom pristupalo na drugačiji način, teme su dublje promišljanje, a i sam medijski rad je bio politički, a ne tek informativan. Ono što možemo nazvati “vrhuncem” distribucije *Arkzina* je razdoblje u kojem je tiskan u 10.000 primjeraka svaka dva tjedna.

Tijekom 1994. godine, ZAPO mijenja ime i od Zagrebačke anarhopacifističke organizacije postaje Zagrebački anarhistički pokret, skraćeno ZAP. Do ove promjene dolazi zato što grupa nije bila pacifistička, već antiratna i antimilitaristička. Do promjene imena je došlo nakon diskusija unutar grupe kada je zaključeno da grupa nikad i nije bila pacifistička, već je taj naziv nespretno izabran kako bi se izrazio antiratni stav. Zanimljivo je da se unutar Antiratne kampanje o ovome nije posebno diskutiralo, već je ova promjena prihvaćena bez prigovora. Možda za raspravom unutar mreže nije bilo potrebe jer su sve grupe djelovale posve autonomno.

Negdje u to vrijeme, ZAP pokreće dva nova projekta, newslettere *Nećemo i nedamo* i njegovu englesku verziju *Zaginflat* (Zagreb Information Potlach). Tijekom sljedećih 7-8 godina ta dva newslettera predstavljaju važan izvor informacija, a objavljavani su svakih par mjeseci,

ovisno o financijama i drugim resursima. Naklada pojedinog broja je bila od nekoliko stotina do nekoliko tisuća. Osnovna ideja je bila slična onoj oko *Preko zidova nacionalizma i rata*, ali na više informativan način, tako da je tu bila riječ uglavnom o kraćim osvrtima na situaciju, vijestima, najavama i slično. Distribucija je bila vrlo široka, pokrivala je cijelu regiju, ali i svijet, tako da je *Zaginflat* tijekom devedesetih pa sve do prvih godina 2000-ih dospio u gotovo sve dijelove svijeta u tisućama kopija.

Zaginflat se pokazao posebno važnim u vrijeme kada je NATO bombardirao Srbiju 1999. godine. Tu je pomogla i povezanost putem ZaMir-a. S obzirom na to da je Srbija već godinama bila pod sankcijama i sada pod direktnim udarima NATO bombi, većina komunikacije je bila prekinuta, strani novinari su morali napustiti zemlju, a jedina naša komunikacija s tamošnjim anarhistima i anarhistkinjama bila je *ex-yu-a-lista* (hostana na ZaMir-u), informativna i diskusijska e-mail lista za anarhiste/kinje s područja bivše Jugoslavije. Ljudi su slali na listu vijesti, priče, tekstove i analize, a ekipa iz ZAP-a (uz pomoć nekoliko drugih prijatelja/ica) bi svakodnevno sve prevodila na engleski i svaki dan tijekom bombardiranja objavili bi novi broj *Zaginflat*a. Za nas je to bilo važno iz više razloga. Bila je to direktna solidarnost, a nakon prvih reakcija iz Srbije, koje su se uglavnom odnosile na to da im takva publikacija i angažman pomažu u razbijanju izolacije, bilo je jasno da moramo nastaviti s dnevnim objavljivanjem, što se i dogodilo, tako da je *Zaginflat* objavljivan na dnevnoj bazi dva mjeseca. Pitanje izolacije je bilo dvostruko: s jedne strane je to bila izolacija kojoj je većina društva bila izložena zbog sankcija. Ona druga vrsta izolacije je bila društvena. Točno smo znali što znači biti protiv rata, militarizma i nacionalizma u situaciji rata. Ono što se u Hrvatskoj događalo u prvoj polovici devedesetih, sada je bila realnost naših prijatelja.

Međutim, iz pozicije Hrvatske, ova vrsta solidarnosti je imala dodatnu važnost. Atmosfera u zemlji je bila gotovo euforična tijekom bombardiranja. Mnogi su slavili činjenicu da je Srbija “konačno kažnjena” za sve ratove u bivšoj Jugoslaviji, što je bio neki opći stav o bombardiranju. Opet je na površinu izašla logika rata (već su bile prošle četiri godine od rata u Hrvatskoj) i demonizacija “druge strane”, ali i ideja da su “svi oni isti”. Tako da je i solidarnost opet viđena kao čin izdaje.

Kako god bilo, *Zaginflat* je objavljivan više ili manje redovito tijekom svih 75 dana bombardiranja, distribuiran je u tisućama kopija po